Nevrlý, Mikuláš

Machar a Malanjuk a jejich historismus

Opera Slavica. 2001, vol. 11, iss. 3, pp. 14-28

ISSN 1211-7676

Stable URL (handle): https://hdl.handle.net/11222.digilib/117490
Access Date: 16. 02. 2024
Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

MACHAR A MALANJUK A JEJICH HISTORISMUS

Mikuláš Nevrlý

Nehledě na to, že Jevhen Malanjuk (1897-1968), největší básník ukrajinské meziválečné diaspory, se osobně seznámil s více slovanskými spisovateli a umělci (J. Tuwim, J. Iwaszkiewicz, J. Lobodowski, A. Sloninski, J. Seifert, F. Halas, V. Fiala, J. Kirschbaum, E. Haken, M. Zabejda a i.), pravděpodobně se přece jen nejblíže spřátelil s lídrem české moderny J. S. Macharem. Český svět, hlavně jeho kulturní prostředí, mu bylo důvěrně známé. Hmatatelně se začíná seznamovat s ním už při přechodu polsko-československé hranice r. 1923, kdy z nedávného důstojníka bolševiky poražené armády Ukrajinské lidové republiky (dále UNR, 1917-20)[1] se stává posluchač Ukrajinské hospodářské akademie (dále UHA) v Poděbradech založené, stejně jako Ukrajinská svobodná universita v Praze, za podpory T. G. Masaryka.[2] Absolvoval ji r. 1928 s diplomem inženýra. V té době často přechodně bydlel v Praze, kde navštěvoval své přátele, Slovanskou knihovnu a různé literární večírky a akademie. V době nezaměstnanosti a krize odjíždí do Varšavy, kde pracuje jako inženýr při melioraci Visly. Tam se také podruhé oženil[3] s Češkou Bohumilou Savickou, pracovnicí československého velvyslanectví ve Varšavě. Manželé často navštěvovali Československo, kde Malanjuk uveřejňoval své práce v Slovanském přehledu a v slovenském Elánu. Tam se Malanjuk také osobně seznámil s Macharem. Velmi dojemně – snad až trochu přehnaně – píše o tomto českému básníkovi v dopise odeslaném z Varšavy 17.5.1930: „Ještě jednou děkuji Vám, drahý Mistře, za nezapomenutelný článek 12. V., když jsem poznal největšího epického poetu soudobé Evropy a tvrdého muže, kterého zjev koncem XIX. st. (...dekadentství, mrtvý liberalismus, zbožnění materije, „pokrok", „nálady", pierroty a jiné „jemnosti"...) – byl pravým zázrakem. Chtěl jsem se na mnohé

[1] Důkl. ve sb.: Ukrainian National Republic in Exile. Philadelphia-Kyiv-Washington 1993, 495.

[2] Důkl. ve sb.: *V. Veber a kol.*: Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918-1945: Vid Naukovogo tovaristva Ševčenka do Ukrajins'kogo Vil'nogo Univerzitetu. Kyjev-Lvov-Prešov-Sydney 1992, 404.

[3] První jeho manželka byla Ukrajinka Zoja Plitas, se kterou se znovu setkal v „druhé" emigraci v Kanadě a která také částečně zachránila básníkův archiv.

zeptati, – a uviděl jsem Vás – všechno jsem zapomněl, ba dokonce mluviti česky. Či vždycky byl jste tam, jako básník a člověk? Či potřeboval jste kontakt s elitou, veřejností a dobou a či měl jste z toho jako básník jakýkoliv užitek? Ačkoliv ve všech čítankách se píše, že „Machar jde od Nerudy" – nevidím potvrzení toho ve Vašem díle. Tuším, že Vy jste ne „šel" od nikoho. Istoriosofický eros, českost (=krev), organická svázanost s přílabskou zemí, římská (ne náboženská) vůle a Tacit – to jsou elementy, které jsem pochopil u Vás. Zajímá mne ještě otázka technologická: v jakém věku a jak jste došel k bílému verši? – Bílý verš je znakem „dospělosti" básníka, kdy lyrická energie již nemá anarchistický ráz a verš není určován případným rýmem."[4]

Originál tohoto, jakož i dalších 14 dopisů Malanjuka Macharovi byl psán česky. Seznámení Machara s Malanjukem nebylo pro českého básníka prvním setkáním s ukrajinským světem. Ještě dávno před ním Machar se seznámil na národopisné výstavě v Praze r. 1895 s I. Frankem, který přeložil do ukrajinštiny několik Macharových básní (Husova mati, Orianda, Letem přes Halič, úryvky z Magdaleny), přivítal ho se čtyřicítkou a vysoko hodnotil jeho dílo ve svých literárněkritických pracích. Upřímné Macharovo přátelství s Frankem se projevilo v jeho odpovědi na repliky polské kritiky vůči podrážděnému článku ukrajinského básníka *Ein Dichter des Verrates*. [5] Dalším mezníkem seznámení Machara s Ukrajinou byla jeho vojančina v Haliči (1886-89), jejíž vesnickou bídu básník zvěčnil v cyklu *Letem přes Halič* (sb. Výlet na Krym, 1915).

V osobním seznámení Machara s Malanjukem, které se uskutečnilo v létě r. 1930 v Macharově vile ve Střešovicích[6], bylo něco zvláštního. Macharovi bylo tehdy 66 let, Malanjukovi 33. Machar jako básník i občan řekl již svému národu, co říci chtěl, měl již vrchol své slávy za sebou, po první světové válce byl už seniorem českých básníků. Jeho skráně zdobily šediny životní moudrosti a zkušenosti, i když trochu zatrpklé (rozchod s Masarykem, jehož upřímným

[4] *Nevrlý, M*: Osm vybraných dopisů Jevhena Malanjuka J.S. Macharovi. Slavia 1992, 3, 292. V ukrajinském překladu Libuše Nevrlé vyšly v čas. Slovo i čas 8, Kyjev 1991, 16-20. Dopisy J. S. Machara Malanjukovi byly publikovány v týdenníku Tvar, 13, Praha 31.5. 1990, 7 a v týdenníku Literaturna Ukrajina, 43, Kyjev 25.10. 1990, 7. Část těchto dopisů se nachází ještě v archivu Z. Plitas v Kanadě a není vyloučeno, že je už v Kyjevě.

[5] Tento Macharův článek vyšel v revue Čas, roč. 2/1897, 309-310. O důvodech Frankova článku Ein Dichter des Verrates a o celé této mimořádné události pojednávám ve své kn. Ivan Franko – ukrajinský básník revolucionář, Praha 1952, 101-102, napsané na podnět Fr. Wollmana, a v studii I. Franko i čes'ka kul'tura ve sb. Ivan Franko, Statti i materiali sb. 5, Lvov 1956, 230-233. Píše o tom také Z. Genyk-Berezovská, Ve znamení I. Franka ve sb. Sto padesát let česko-ukrajinských literárních styků. Praha 1968, 51.

[6] Macharova vila ve Střešovicích byla v ul. Cukrovarnické 41.

přítelem byl po celý život, a odchod do důchodu)[7]. Malanjuk jako básník byl právě v rozkvětu. Měl za sebou dvě obsahově a umělecky výbojné sbírky (*Stylet i stylos*, 1925, a *Herbarij*, 1926) nadšeně uvítané kritikou a třetí (*Zemlja i zalizo*, 1930) se právě tiskl v Paříži. Začátečníkem už tehdy rozhodně nebyl. Naopak: jeho ostrá invektiva Sučasnykam (Současníkům, 1924), ve které vyčítá bardovi Sovětské Ukrajiny Tyčynovi, že z jeho „klarinetu nalakovaná píšťalka zůstala", a znamenitá Varjažska balada (1924) ho ihned proslavily nejen v cizině, ale také na Ukrajině. Již tehdy se stává Malanjuk vůdcem pražské básnické školy, jejíž jádro vzniklo ještě v UHA v Poděbradech (J. Malnjuk, L. Mosendz, M. Čyrskyj a i.).[8]

Jak potom lze charakterizovat toto generačně i materiálně nerovné přátelství? Co tehdy tyto dva básníky nejvíce sbližovalo? Byla to především jejich ryze mužská povaha, občanská poctivost a odvaha, ale také zkušenost z dějin i života samého, které jim dávaly sílu kráčet proti proudu, říci svým národům hořkou pravdu a být v potřebný čas jejich mluvčím a svědomím (Macharovy sb. *Tristium Vindobona* a *Golgata* a cyklus *Svědomím věků* a Malanjukovy sb. *Zemlja i zalizo* a *Zemna Madonna*). Machar vyslovil tuto pravdu v době nejprudšího zápas staročechů s mladočechy, ostře pranýřujíce jedny i druhé a požadujíce místo prázdných slov a slibů tvrdý a nekompromisný postoj vůči císařské Vídni (sb. *Tristium Vindobona* 1893). U Malanjuka ducha vzpoury a odboje zrodila porážka samostatné Ukrajiny po první světové válce. On – včera ještě voják armády UNR – patřil k těm jejím bojovníkům, kteří se s bolestí v srdci styděli za tuto porážku, neúnavně a důsledně hledali její příčiny a cesty dalšího zápasu za svobodu své vlasti. Právě těmito motivy zahájil Malanjuk svou básnickou tvorbu, postupně je obohacoval hrdinskými příklady z dob knížecí Kyjevské Rusi a z dějin kozácké Záporožské Siče, která v Macharově hodnocení byla první demokracií na slovanském Východě. V duchu herderovské předpovědi, že Ukrajina se jednou stane slovanskou Heladou, Malanjuk pevně věřil v její zmrtvýchvstání, zdůrazňoval, že právě její synové bránili Evropu před mongolskou expanzí na Západ a vyčítal jí lhostejnost v krvavých bojích o nezávislost Ukrajiny. Právě Malanjukovo pokolení došlo k pře-

[7] Příčinou toho byla jedna slečinka, se kterou se zapletl neopatrný básník, což ho určitou měrou kompromitovalo.

[8] Důkl. o ní: *Nevrlý, M.*: Pražská básnická škola. Tvar, 3, Praha 16.1.1992, 4 –5: *Nevrlij, M.*: Praz'ka poetična škola. – Sučasnist ' , roč. 31, č. 7 – 8, Newark (New Jersey) 1991, 63-75. *Morávková, A.*: Pražská básnická škola. – *V. Veber a kol.*: Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918-1945, sb. II, Praha 94, 65-71. *Zilynskyj, B.*: Uprchlíci ze „stepní Helady" v srdci Evropy. Neukončená historie ukrajinské emigrace v Československu. – Revolver revue, 22. Praha 1993, 249-259.

svědčení, že ne armáda, ale pohlaváři UNR, pobláznění myšlenkou světové revoluce, zavinili národní katastrofu Ukrajiny.

Pohnutku k takovému odvážnému závěru dala ovšem také výborná revue *Visnyk*, kterou v letech 1933-39 vydával ve Lvově vynikající ukrajinský publicista a kritik D. Doncov (1883-1973). Různě lze hodnotit jeho radikalismus získaný hlubokým studiem pohnutých ukrajinských dějin a vlastním životem, ale nelze popřít jeho obrovský vliv na mladé meziválečné ukrajinské pokolení. I když Malanjuk – a ještě dříve Čech Machar – do žádné strany formálně nevstoupili, k radikálním proudům bezpochyby patřili. V určité míře k tomu přispěl také tehdy módní Nietzsche, jehož filosofii tak hanebně zneužili fašisté. Machara s Malanjukem sbližovala též nenávist k bolševismu, což zamlčovat by nebylo správné. Považovali ho za projev ruského výbojného expanzionismu.

Oba básníci čerpali náměty pro svou práci nejen ze života a dějin vlastního národa, ale také z markantních příkladů světových dějin. Historie byla pro ně magistra vitae. Pokud v historismu českého básníka dominovali husité a jejich slavní vojevůdci, v historismu ukrajinského básníka vidíme „statné Varjagy", kozáky a hajdamáky. Z antiky nejčastěji vystupují u obou básníků obrazy Helady a „železného Říma". Touto metaforou zdůrazňovali potřebu militární síly pro vybojování svobody porobenému národu. Oběma básníkům určitě byly známy Goethovy Římské elegie, v nichž zřetelně vystupuje citově předmětné chápání antiky, včetně samozřejmé oslavy erotických radovánek. Pozorujeme to zejména v poesii Malanjuka. Je celkem přirozené, že obraz „železného Říma" se dříve objevil u Machara, jehož tvorba vrcholí na přelomu 19. a 20. století. Není vyloučeno, že Malanjuk si u něho tento obraz vypůjčil a naplnil jej nejen vlastním uměleckým výrazem, ale také zřetelným národním obsahem. Malanjuk byl velmi sečtělý a stále bažící po každé literární novince. Je jisté, že s Macharovým dílem byl obeznámen ještě před jejich osobním setkáním.

Z tohoto hlediska Machar byl pro Malanjuka příkladem nejen staršího básníka, ale také erudovaného učitele. V jeho díle ukrajinský básník našel posilu pro svůj radikalismus a současně i pro dynamiku svého verše. O nějakém epigonství nemůže být řeč. Malanjuk – svébytný talent – byl zrozen ukrajinskou národní revolucí a její tragédií. Od samého začátku kráčel vlastní cestou, rozvíjel a obohacoval vlastní paletu. Z Malanjukových dopisů Macharovi vane synovská láska k staršímu příteli. Pokud snad i jsou zde určité stopy čehosi bolestného, je to spíše zahořklý osud emigranta než závist k velmi dobře situovanému člověku. Je celkem samozřejmé, že básníkovi-emigrantovi imponoval jeden z nejvýznamnějších českých básníků, který požíval úcty a lásky v mladém Československu, k jehož vzniku přispěl určitou měrou i sám Machar. Za svých vídeňských let Machar inklinoval k Masarykovým realistům.

Jak je zřejmé, bylo toho více, co sbližovalo Machara a Malanjuka. Lze ještě připomenout jejich víceméně stejné vzdělání. Machar absolvoval české gymnázium, Malanjuk ruské, později ještě i UHA. Stojí za zmínku zdůraznit, že tehdejší gymnázia ve výuce humanistických předmětů byla na vyšší úrovni než např. sovětské filologické fakulty, do nichž nastupovali bez znalosti latiny a alespoň jednoho západního jazyka. Oba básníci si byli blízcí také svou sečtělostí, erudicí, ale i upřímným a nevtíravým vlastenectvím. Machar z celé duše nenáviděl Rakousko-Uhersko, které bylo zlou macechou jeho Čechám, Malanjuk zase ruský carismus, který rusifikoval a nelítostně utlačoval porobené národy.

Ve své poezii, ale také v publicistice, kterou zaměřili na aktuální otázky národní politiky, šli Machar a Malanjuk vlastní cestou danou vývojem vlastních národů. Známou sbírku novodobé české poezie *Tristium Vindobona – Žalmy z Vídně* – pojmenoval Machar podle římského básníka Ovidia, který na začátku nového věku byl vyhnancem na březích Černého moře, kde také vznikly jeho „tristie" – žalozpěvy. Básně této sbírky, bolestné ale i odvážné svým obsahem, napsal Machar letech 1889-92 ve Vídni, kde tehdy bydlel a kde sám sebe považoval za vyhnance. Pranýřoval v nich obě tehdejší protichůdné české strany vzájemně se obviňující ze zrady, vysluhujíce si přitom lásku císařské Vídně. Jako protiklad k nim prohlašuje český básník věčný zákon zápasu a velebí slávu Říma:

.....Strašlivý to zákon
té věčné přírody... Jen v boji život.
A my si v příští bouřeplné časy
mělčíme ducha nadějí jen planou.
a kupujeme pěknou nervositu
nevyplnitelnými ilusemi.
Ó velká moci, kterou zovou Bohem,
či Osudem, či Pověčnými Řády,
před klidem chraň nás rukou milosrdnou,
před zlatým květem svatojanské noci!
Byť klid ten lesk měl doby Periklovy
a byť měl slávu světovládce Říma.
Tristium Vindobona, báseň 9, 1893.

Podobné motivy vidíme také u Malanjuka, avšak u něho jsou víc národní, vyrůstají z ukrajinské reality a jsou také optimističtější:

Kriz' hnoišča, kriz' cvyntari ruin
Bujatyme nestrymnyj ruch pryrody

I zamist' cych kaličnych ukrajin,
Roslynamy zrostatymut' narody
Šče progremyt' ostannyj sudnyj grim
Nad prostoramy néladu i zrady
I vyroste zaliznym dubom Rym
Z micnoho lona Skyts'koj Ellady.
Prozrinnja, 1927

Ačkoliv historismus obou básníků byl soustředěn na tentýž cíl, různě k němu přistupovali a vkládali do něho vlastní umělecké výrazy. U Machara výrazně vystupuje na antické půdě a nejčastěji oživuje jednotlivé úseky dějin, jejich hrdiny, státníky a vojevůdce anebo určité epizody z dějin Římské říše. Právě proto soudobá kritika (Šalda) vytýkala Macharovi vzdalování od přítomnosti. Vycházíme-li z toho, že velmi produktivní český básník byl už autorem mnoha sbírek lyrických a epických básní, několika sbírek sonetů, románů ve verších (*Magdalena*, 1893), literárněkritických a publicistických prací, memoárů (*Konfese literáta*, 1901) ap., byly tyto výtky opodstatněné[9]. To, že Machar nějaký čas viděl v antice ideál, třeba chápat jako hledání lepších východisek, cest k budoucnosti a také jako projev zklamání v tehdejší české politice. Ostře politická Macharova sbírka *Golgata* (1900), kde básník by rád viděl řadu šibeniček pro zrádce národa, vděčí za svůj název Bibli. V ní se ovšem projevuje radikální názor na náboženství, které považuje autor za snůšku falešných legend. Jsou v ní také básně o antice, vlastenectví a beznadějném postavení člověka v moderním antihumánním světě. Tento poslední motiv připomíná bolestné Malanjukovy básně odsuzující bezcitnou technokracii našeho věku. Totální deziluzí z naší civilizace je nasycena Macharova sbírka *Jed z Judey* (1906), v níž básník dokazuje, že křesťanství zavinilo úpadek antiky a zavedlo lidstvo na bludnou cestu. Na rozdíl od Machara Malanjuk křesťanství neodsuzuje, k náboženství se stavěl se vší vážností, celý život byl věřící. Všelidské problémy ho také přitahovaly, ale to se vztahuje více k jeho pozdější tvorbě (sb. *Persteň Polikrata*, 1939, *Vlada* 1951, *Serpeň*, 1959, *Persteň i posoch*, *Prsten a hůl*, 1972 aj.).

Zatímco biblický námět Judey je u Machara situován do římských dějin, v nichž vidíme zálibné obrázky ze života starých Římanů, Malanjuk tento námět „uzemňuje", činí jej současnějším:

[9] Úplné vydání Macharova díla vyšlo v Praze v Aventinu v letech 1926 ve 38 sv. Ne všechno ovšem z této pozůstalosti vydrželo zkoušku času, něco už přešlo do literárních archivů.

Vid viku ji do nyni Ellada ji Judeja –
Dva voroga ljutych na drevnij zemli –
chrestom i zapizom ta jadom ideji
Rujnujut' – budujut' i Rymy ji Kremli.
.....
.....
I pomsta syčala, i jatrylas' zrada,
I jadom rujiny trujilasja krov.
Dva voroga ljutych – Judeja ji Ellada –
Vid Tybru do Rajnu až hen po Dnipro...
Vid viku ji donyni, 1929

Je známo, že historismus vede často k uctívání silných osobností, jejichž činnost – podle Machara – záleží často na osudu. Machar tvrdí, že lidé silné povahy mají mravní právo ponižovat a dokonce i vysmívat se narušování všeobecně platných norem. V cyklu *Svědomí věků* je řada básní věnována významným postavám antického (Euripides, Demosthenes, Sokrates, Hannibal, Nero aj.), ale také nového věku (Napoleon, Nietzsche, Lenin, který si u něho umývá zkrvavené ruce aj.). Malanjuk byl též pro silné osobnosti, avšak vybírá je z rodného prostředí (*K portretu Mazepy*, *Nad mohyloju Tjutjunnyka*, 13. V. 1933 – *Mykola Chvyľovyj*[10] ap.), což zase svědčí o vícenárodním charakteru jeho tvorby. Bylo to podmíněno tím, že Ukrajina se z carského jařma dostala do ještě horšího, do bolševického.

Téměř triumfálně velebí Machar státní moc antického Říma, jehož tvrdé zákony dovolovaly trestat smrtí dokonce i syny konzulů:

Ve starém Římě konsulem bych býval,
jenž pro zrušení kázně soudil syna

[10] Mykola Chvyl'ovyj (v. jm. M. Fitilov, 1893-1933) – vynikající ukrajinský impresionista, publicista a vůdčí zjev tzv. ukrajinské renesance 20. let, kdy se po revoluci r. 1917 bouřlivě rozvíjela všechny odvětví ukrajinské kultury; byla zastavena ve 30. letech stalinismem. Jako komunista bránil odvážně práva Ukrajiny a lapidárně zformulovanými hesly v článcích Pryč od *Moskvy!*, *Berme Evropu!* popudil proti sobě Stalina, který si ho zavolal „na kobereček" do Kremlu. Spisovatel věděl, co ho čeká, a spáchal sebevraždu. Po něm se také zastřelil první „narkom" (ministr) školství Ukrajiny M. Skrypnyk, spolubojovník Lenina a člen Komunistické strany od r. 1898. Od Chvyl'ového pochází teorie „asijské renesance", podle níž Ukrajina probudí jednou zaostalé národy Asie a pomůže jim k svobodě, čím navždy podkope imperiální moc Ruska. Podobné spisovatelovy koncepce vstoupily do dějin pod názvem chvyl'ovismus. V ukrajinském vydavatelství *Smoloskyp* (*Pochodeň*) v New-Yorku-Torontu vyšlo v letech 1978-83 pětisvazkové vydání M. Chvyl'ového v redakci jeho spolubojovníka J. Kosťuka, opatřené solidním vědeckým aparátem, bibliografií ap. Geneze národního komunismu vede takto od M. Chvyl'ového a M. Skrypnyka k Titovi a Dubčekovi.

a pak se zrakem ocelovým díval,
jak se ta mladá hlava jeho stíná.
Dějinami, ze sb. Krůpěje, 1915

Z těchže pohnutek opěvuje Řím jako symbol mohutného státu i Malanjuk, i když z pozic výrazně ukrajinských:

Bo vorogi ne zhynut', jak rosa,
Raby ne možut' vzrity soncja voli,
chaj zhyne skits'ko – ellins'ka krasa
Na tučnim prypontijs'kym suchodoli, -
Ščob vlasnyj Rim kordonom vperezáv
I – poruč Lavry – stanuv Kapitolij.
Z „Polittja", 1925

Aluze antiky v současnosti se objevují u obou básníků také v jiných rovinách. Machar, který žil v izolaci od vlasti ve Vídni, kde ani Straussovy valčíky nemohly zmírnit jeho touhu po Čechách, často na ni vzpomíná. Praha byla pro něho tím, čím Ithaka pro Odyssea:

Má Praho, kolik předtuch střídá
se denně duší sklíčenou,
že zrak můj víc už neuhlídá
tvou panorámu vznešenou!...
.....
.....
že možno cítit v zadumání
kdes pod cizími oblaky
to žhavé Odyssea přání
po mráčku kouře z Ithaky...
Tristium Vindobona 1, 1893

Podobně si pro vyjádření svých myšlenek pomáhal z dávných dějin lidstva také Malanjuk. V historiosofickém cyklu *Psal'my stepy* (*Žalmy stepi*, 1923), ještě na začátku své tvorby, ztvárňuje v nejbolestnějších tónech pohnutý osud své Ukrajiny. V první části je „zkrvavená a skutá" v „nelítostném zajetí", kde ji „mlsným zrakem / Nabu okukuje vládce." V druhé části se tato zajatkyně krutě mstí násilníkovi za svoji křivdu.

Ve třetí –

chyži ptyci letjat' zi Schodu
Na červonomu tli požež, -

Baču, baču Tvoju Golgotu
I zvidcil', z mojich mertvych mež.

Závěrečná čtvrtá část cyklu podává hořkou zpověď básníka, který prosí Ukrajinu o odpuštění za své „rouhačské verše", zrozené jejím tragickým osudem, ale i nesmírnou láskou a prokletím. A právě tehdy –

Des' mudrym snom v archivach spali knyhy,
Mi ž z nych chiba palyly cyharky.
Piv–rusyny, a napiv – pečenihy, -
Naš navit' smich buv chmuryj i hirkyj.

V extázi své lásky a nenávisti zoufalý básník padá k nohám „stepní zajatkyně, modlí se a prosí o slitování:

Prosti, ščo ja ne syn, ne syn Tobi šče,
Bo ji ty – ne maty, branko stepova!
Z Tvojich stepiv letjat' ptachy zlovišči,
A ja tvorju znevažlyvi slova.

Vzájemně jsou si Malanjuk a Machar blízcí také svým odporem k plané a slabošské lyričnosti, která uspávala vůli porobeného národa a v níž se tehdejší básnící předháněli. U Malanjuka a Machara se slovo stávalo zbraní proti utlačovatelům jejich národů, jeho poslání bylo zachovávat duchem silné a odvážné občany. Tento program vyjádřil Malanjuk – se zřejmými narážkami na římské dějiny – již na počátku své básnické tvorby:

Napruženyj, nezlomno–hordyj,
Zaliznich imperator strof, -
Vedu ci virši, jak kohorty,
V obliččja tvorčich katastrof.
Napys na knyzi viršiv, 1925

Ostrou charakteristiku přesládlé měšťácké poezie některých svých současníků podává Machar – jistotně se tu neobešlo bez vlivu Havlíčka – ve svých *Slokách literárních* (1887):

Nemám rád té poesie,
jež jak oslazená voda
padá do té mizerie
zoufalého století.

V duchu estetiky pravdy a zápasu hlásá Machar program vlastní tvorby, kterou zahájil politicko-realistický proud rodné poesie. Vyplývala ze života, zápasila o něj a počala tak novou etapu české poesie:

Mám rád verše volné, smělé,
které třeba drsně zvučí,
odvahu však mají v čele
a ve štítu pravdy znak!

Velmi výrazně se projevil historismus také v publicistice a esejistice obou básníků. Vzpomeňme především sbírku Macharových próz *Řím* (1907), která se jeví jako itinerarium z jeho cest do Itálie. Lze ji také chápat jako evokaci antiky a polemiku s těmi, kteří viděli v Římě jen „svaté město". Pod povrchem současného Říma viděl však český básník zříceniny antického „pupku světa". Na jeho rušných chodnících ožívají u Machara postavy někdejších senátorů, cítíme rázné kroky římských legionů. Po návštěvě kostela Santa Maria Della Vittoria vzpomíná si básník na celé dějiny vztahů Čech a Říma od vzniku českého státu až po tragickou bitvu na Bílé hoře r. 1620. Vlastenecký přístup vnímavého básníka nelze zapřít. Je však u něho střízlivý, zbavený jakékoliv patetiky. O mnoho více než turistické poznámky je též Macharova kniha *Pod sluncem italským* (1918), kde opět ožívá sláva Římské říše. Zvláště zajímavě vzpomíná Machar na svůj pobyt na ostrově Capri, kde svého času pobývali Masaryk, Gorkij a ukrajinský spisovatel Mychajlo Kocjubyns'kyj. Avšak Machara více provokují legendy o císaři Tiberiovi, vzpomínky na antický život a jeho vztah k civilizaci dalších epoch. Historismus *Katolických povídek* (1911) českého spisovatele se soustřeďuje hlavně na výtky proti katolické morálce, a to zejména té, kterou vytvořila katolická církev. Historismem jsou nabité i jiné Macharovy knihy.

Hodně cenného historického materiálu nacházíme rovněž v Malanjukových prózách. Stejně jako u Machara udivuje především jejich rozsah. V ukrajinském vydavatelství Homin Ukrajiny (Toronto) vyšly prozatím dva obsáhlé svazky jeho *Knyh sposterežeň* (Knihy pozorování, I – 1962, II – 1966), obsahující více než 1000 stran jeho publicistických prací, esejí, literárních a uměleckých kritik apod. Velký počet jeho článků a recenzí je ještě roztroušen po různých ukrajinských, ale i jiných periodikách v zemích, kde Malanjuk žil (Polsko, Československo, Německo, USA, Kanada), a čeká na svého vydavatele.[11] V této pozůstalosti bude jistě mnoho cenného a možná i nečekaného. Vzpomínám na Malanjuka jako na člověka, který měl o všechno živý zájem, věděl podchytit to podstatné a byl vždy pohotový. Patřil k tomu nevelkému kruhu emigrantů, kteří považovali za nezbytné poznat nejen jazyk, ale také dění, kulturu a duchovní život národa, který jim poskytl druhou vlast. Jako literát

[11] Za svého pobytu v USA r. 1994 jsem se dověděl, že NTŠ (Vědecká společnost Ševčenka) v New Yorku připravuje třetí svazek Malanjukových próz.

se Malanjuk snažil zapojit do kulturního dění svého prostředí a nebýt v něm pouhým pozorovatelem. Markantním příkladem toho může být jeho obsáhlý a výstižný nekrolog o Šaldovi,[12] s nímž měl ukrajinský básník blízké názory a také kritéria hodnocení literárních a uměleckých děl.

Ve svých historických pracích pokládal Malanjuk za nezbytné obnovovat historickou paměť svých krajanů, soustředit jejich pozornost na významné postavy ukrajinských dějin, které byly v porobené Ukrajině prokleté, neprávem zakázané a zapomenuté (Illus trissimus Dominus Mazepa, Danylo-Rex[13], Mykola Chvyl'ovyj, Tjutjunnyk a Sinkler aj.)[14]. Při sledování cizojazyčných ukrajinik v článku *Děščo pro istoriju* (*Něco o dějinách*) psal Malanjuk vzrušeně o knize V. Lypynského *Z dzejów Ukrainy*, se kterou „jídal i spával": „Z knihy vanulo, ‚bušilo' historismem, pravdivým, reálným, téměř hmatatelným ... nebyla to akademická práce důkladného erudita (i když erudice byla na každé straně), ale byla to kniha – akumulátor duchovní energie jejího autora, redaktora a vydavatele v jedné osobě, jejího velkého náboje ... Tato kniha oslňovala, jako by vyzařovala radiaci, infikovala – nezávisle na obsahu, mezi řádky i za nimi. A mezi dojmy v plné svěžesti zůstává doposud tvář hejtmana Bohdana a jeho autogram, v němž jsem přečetl – aniž bych byl grafolog – veškerou velikost tohoto muže."

V literární vědě byl Malanjuk zastáncem komparatistiky, jejíž postupy úspěšně uplatňoval ve svých pracích. Jeho hluboké studie z ukrajinské literatury, zvláště z ševčenkologie, vystihují často to, co může vystihnout jenom básník (*Raný Ševčenko*, *Ševčenko živý*, *Franko neznámý*, *Franko jako zjev intelektu*, *K výročí Lesji Ukrajinky*, *Poesie a básně*, *Inter arma*, *Z kyjevského Parnasu* aj.). Intuicí básníka pochopil Malanjuk hluboký duševní konflikt Gogola, trýznivý zápas jeho dvou duší – vrozené ukrajinské a získané ruské, co se tak silně odrazilo v jeho díle (*Hohol'-Gogol'*, 1935). Jako člověk v podstatě ruské a potom zajisté také ukrajinské a české vzdělanosti zasahoval Malanjuk také do dějin ruské literatury a ve svých Rossica zanechal zajímavé kritické práce o Tolstém, Dostojevském, Buninovi, o divadle Stanislavského, o literárněhistorickém Petěrburgu aj. Intimní vztah k Achmatovové a Gumiljovovi, které poznal asi ještě v době svých studií na Petrohradském polytechnickém institutu, proje-

[12] F. K. Šal'da. In: *Malanjuk, J.*: Kniga sposterežen' II, Toronto 1966, 9-20.

[13] Jedná se o haličského knížete Danyla Romanovyče (1206-64), který spojil Halič s Volyní, r. 1239 obsadil Kyjev a zdařile prosazoval na Ukrajině západní administrativní a kulturní reformy.

[14] Vasyl' Tujtjunnyk (1882-1919) a Volodymyr Sinkler (1879-1945) bývalí ruští generálové, potom – generálové armády UNR. U prvního byl Malanjuk pobočníkem. Věnoval mu poemu *P'jata simfonija* (1954).

vil Malanjuk tím, že jim věnoval básně. V žádném případě nemůžeme proto Malanjuka podezírat z nějakého rusofilství. Ukrajinský básník byl pouze nepřítelem ruského centralismu, který vyústil do kolonialismu a imperialismu.

Na pevné historické půdě stojí také Malnjukovy eseje a publicistické práce. V článcích *K otázce bolševismu*, *Malorossijství*, *Jedinonedělimosti* apod. na základě četných historických pramenů dokazuje, že bolševismus byl plodem ruské psychiky a je pouhým vyústěním ruského výbojného expanzionismu. Vojensko-totalitní režim bývalého Sovětského svazu byl nepřítelem svobody nejen pro „inorodce", tj. Nerusy, ale také pro vlastní ruský národ. Již r. 1956 napsal Malanjuk z pozic politologa, že: „Jen po rozpadu impéria a porážce ruského imperialismu a kolonialismu v skutečně svobodném a demokratickém národním státě bude ruský národ schopný překonat své těžké historické dědictví. Cesta ke svobodě a obnovení důstojnosti člověka také pro ruský národ existuje jen v zničení impéria, v osvobození Moskvou porobených národů."[15]

Z historického zázemí vznikly také Malanjukovy literární portéty (Dmytro Doncov, Jurij Klen, Maksym Ryl's'kyj, Darija Vikons'ka aj.) jeho skvělé literární kritiky (*Útok mikrobů*, *Pro domo sua*, *Krize ruské literatury*, *Mladí básníci Zakarpatska*, *Výstava sovětské plastiky*, *Hierarchie*, *Bibliografie* aj.). I v těchto žánrech akcentoval Malanjuk svobodu tvorby, potřebu rehabilitace mnohých jmen, zakázaných a vzpomínaných v Sovětském svazu pouze s nálepkou „buržoazní nacionalisté" nebo „nepřátelé lidu". V Malanjukových prózách cítíme široký rozlet myšlenky, téměř encyklopedickou erudici, temperament polemika, schopnost zaujmout čtenáře, upoutat jeho pozornost k podstatné.

V bohaté literární pozůstalosti Machara a Malanjuka historismus, o kterém tu byla řeč, nebyl však absolutně rozhodující. Mnoho jejich děl je vůbec zbaveno historismu nebo se jej pouze dotýká. Machar kreslil ucelené portréty antických vladařů a vojevůdců, historismus Malanjuka se obsahově a umělecky transformoval do historiosofismu; klasickým příkladem je jeho Varjažs'ka balada, v jejímž finále se básník zoufale táže, kdy se jeho „stepní Hellada" dočká svého palcátu, zároveň ji zbožňuje a proklíná:

I čut': „Čekaj, bo ž – žodnogo responsu,
Ty, Orliku, - harjača holova!"...
.....
... Koli ž, koli ž znajdeš deržavnu bronzu,
Prokljatyj kraj, Ellado Stepova?!...

[15] *Malanjuk, J*: Zemna Madonna. Vibrane. Vporjadkuvav M. Nevrlij. Spv – fundacija im. O Ol'žiča v Londoni 1991, 31. *Nevrlý, M.*: Trýznivé svedomie Ukrajiny (Jevhen Malanjuk). – Kultúrny život, č. 45, Bratislava 5. 11. 1991, 10. *Týž*, Ťažká noša dejinných prekliatí (Historický pohľad na ukrajinsko ruské vzťahy). Národná obroda, 4, Bratislava 7.1. 1994, 6.

Historiosofické jsou v podstatě všechny Malanjukovy rané sbírky. Historiosofismus byl u básníka důležitým prostředkem vyjádření vlasteneckých a národně osvobozeneckých myšlenek, ústících někdy až do apokalyptických vidin (*Klekoče ještě*, *Visia*, *Na začátku světové noci* apod.). To, co sbližovalo historismus Machara a Malanjuka, byl jejich vysoce vyvinutý pocit onoho historismu. Malanjuk byl velmi citlivý na tento jev i u jiných básníků. Zajímavá je z tohoto hlediska jeho vzpomínka na mladého ukrajinského básníka O. Ol'žyče umučeného r. 1944 fašisty v Sachsenhausenu, a téměř sedmdesátiletého Machara:

„Vzpomínám si, že to bylo někdy na jaře r. 1930 nebo 1931. Večer za stolkem pražské kavárny mi tehdy ještě velmi mladý Ol'žyč v přítomnosti M. Muchyna, [17] který nás ‚svedl', dal sešit svých básní, z nichž většina se dostala do sbírky *Riň* (*Štěrk*, 1935): básně působily velmi silným a sugestivním dojmem, a tak jsem nad nimi seděl dlouho do noci. Zvláště jsem si zapamatoval:

O, neba sirist', olyvo vody,
V hustim tumani obvažnili vity –
Strašna vahitnist', ščo nese plody,
Jaki až pravnukam uzrity!

A byl jsem přímo ohromen, když jsem druhého dne navštívil tehdy už poměrně zestárlého velkého českého básníka Josefa Machara, který mi přečetl své poslední básně, kde doslova stálo:

úžasné těhotenství doby
(žachlyva vahitnist'doby)

Až mě zamrazilo z tak neuvěřitelné shody obrazů a dokonce slov... A velký Machar mne dost vzrušeně přesvědčoval, že „pokud ho paměť neopouští", nikde se před tím s podobným obrazem nesetkal. Uklidňoval jsem ho, že „ideje létají ve vzduchu" a že vůbec spiritus flat ubi vult.

Tak dvacetiletý Ol'žyč a téměř sedmdesátiletý Machar, jako citlivé seismografy, současně vycítili, co nám to třicátá léta 20. století přinášejí: oba měli neobyčejně rozvinutý pocit historismu nejen intuitivní, ale také vypěstovaný důkladným hlubokým bádáním" (*Knyha sposterežeň I*, 339).

[17] Mychajlo Muchyn (1894-1974) – významný ukrajinský literární kritik v diaspoře, spolupracovník lvovské revue, jejímž redaktorem byl D. Doncov. V Kyjevě byl jeho přítelem z gymnázia básník a slavista M. Ryl's'kyj. V meziválečném období žil v ČSR, na Zakarpatsku a v Praze. Uspořádal antologii moderní ukrajinské poezie (1936), je autorem prací Ukrajina ve francouzské literatuře (1931) a Ukrajina v nejnovější polské a ruské literatuře (1927-32).

Upřímné přátelství obou básníků je prozatím málo známé, ale je to důležitá kapitola česko-ukrajinských literárních styků. Toto přátelství obohacovalo oba básníky. Malanjuk připomenul Macharovi jeho vojančení v Haliči, prohloubil jeho znalosti o Ukrajině, jejím národě, dějinách a literatuře. Od ukrajinského básníka se Machar dověděl o skutečném stavu Ukrajiny okupované bolševiky, kde, jak mu Malanjuk psal, „je taková hrůza, že pro to lidé ještě nemají slov. Režim sovětského impéria a sama fatální konstrukce již fakticky mrtvého a uměle galvanizovaného státu deformují – ba co je nejhroznější – otravují strašnou hnilobou národy východní Evropy. Tato hniloba především nejenže zbavuje národní psychiku nutného kovu, ale i zaměňuje ji v rez, prach a hnůj. To je jed horší než jed z Judeje, to je mrtvolný jed chcíplé imperie, která nebyla ani Evropou ani Asií ale rouhavou a celkem mechanickou směsí nejhorších prvků toho i onoho. Nemohu se těšit ani tím, abych svaloval „vinu" na někoho jiného („režim", „imperialismus Rusů", „reakci", „revoluci" atd.) – neboť příliš dobře znám nemoce svého národa, toho špatně zhellenizovaného Skytha, na jehož území již nedošly římské legie. Tak žiji a nesu to všechno a nemám čas to promyslet a dát tomu formu" (dopis Macharovi ze dne 29. VI. 1930).

Svou nevšední osobností a dílem utvrdil Machar v Malanjukovi jeho radikalismus, ideově a tematicky prohloubil jeho tvorbu. Když Malanjuk dostal od Machara jeho sbírku *Jed z Judey*, věnoval mu r. 1931 báseň *Nad Baltykom*, vědomě inspirovanou touto sbírkou:

Nyni nad Baltykom znov vysoka blakit' ijonijs'ka.
Den' – odnookyj ciklop – pražit' pisok zolotyj.
Rivnym egejs'kim pivkolom zakresljuje cirkel' Jevklida.
Obrij mors'kyj. I vstaje rjad marmurovych kolon.
Znykly stolittja, zatruti jadom z Judeji, ščo nyščyv
Radist' i jasnist', ščo hniv mertvoju krov'ju v ljudstvi –
Helijos chrestit' vohnem vdruge. I ladom Ellady
Svit prosvitljajet'sja... Os' v kolonadi z 'javyvsja Julijan.

Přibližně v téže době přeložil Malanjuk šest Macharových básní z různých jeho sbírek (*Básníkovi*, *Žalm*, *Suchý žalm*, *Golgata*, *Pod Jerusalemem*, *Dvě strofy*). Je třeba zdůraznit, že výběr těchto básní byl velmi promyšlený, vyznačoval se vkusem, citem a znalostí Macharovy poezie. Malanjuk byl v překládání mezi emigrací téměř ojedinělým zjevem, neboť tehdy se překládalo velmi málo. Ukrajinská emigrace žila ve vlastní komunitě dost izolovaně. Svou lásku a úctu k českému básníkovi vyjádřil Malanjuk též v cyklu *Moravs'kaja*

vesna (1930-32), kde ho dvakrát vzpomíná.[18] Ve čtvrté básni tohoto cyklu se Malanjuk pokusil vystihnout duševní a tvůrčí portrét svého staršího českého přítele a vzdal mu hold jako Mistrovi, který překročil zenit. A to není dáno každému ...

Do „Národní politiky" dodatek
Prinis učora virši. V nich Machar
Ozvavs' tak nepovtorno-mudro ji vično
(Ja ne znajdu, jak ce okreslit' inše).
Taka terpka, taka ostannja pravda,
Zakuta v marmur majže rymskych strof,
Rozkryta v tij tryvkij kljasyčnij formi,
Ščo neju volodije til'ki Majster
I til'ki toj, ščo perejšov zenit.

[18] Poslední strofa šesté básně, ve které se vzpomíná Macharovo rodiště, je více autobiografická:

Dyvljus' z vahonu, stiskuju svij bil'.
Vže Kolin os' – Macharova didyzna...
Proščaj, vesela vecno čes'kich pil', –
Moja – bula žorstoka i zalizna.